

БИБЛЕЙСКИТЕ ТЕКСТОВЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ДАМАСКИНИ – НАЧИН НА УПОТРЕБА

Елка Мирчева

Резюме. Студията е посветена на един неизследван досега аспект от проблематиката, свързана с дамаскинската книжнина – мястото на библейските текстове. В проучването се анализират откъси от библейски текстове от едно оригинално слово на Дамаскин Студит (Повест за чудесата на свети архангели Михаил и Гавриил) и един не-Дамаскинов текст (Мъчение на св. 40 мъченици от Севастия). Авторката установява, че присъствието на библейските текстове в двете слова е напълно различно. Съпоставката на библейските откъси в словото за св. Архангели показва близост с първите новобългарски издания на Светото писание и особено с превода на съответните текстове в Славейковата Библия, което води до извода, че това по всяка вероятност са първите опити за новобългарски превод на Библията. Библейските текстове в мъчението на 40-те мъченици се отличава със стилово принижаване и загуба на сакралността на текста.

Abstract. The study deals with one yet unexplored aspect of the damaskin literature – the place and role of bible quotes. The author proposes an analysis of the bible quotes found in an original sermon by Damaskinos Stouditis (*The Miracles of the Holy Archangels Michael and Gabriel*) and in one text by another writer (*The Martyrdom of Sts Forty Martyrs of Sebasteia*). The author finds out that the bible quotes in the two sermons function in two entirely different ways. The juxtaposition of the bible passages in the sermon on the Holy Archangels reveals their closeness to the first Modern Bulgarian editions of the Holy Scripture, and to the translation of the respective quotes in Slaveykov's Bible in particular. The observations made by the author lead her to conclude that in all likelihood these quotes represent first attempts in translating the Bible to Modern Bulgarian. The bible quotes in *The Martyrdom of Sts Forty Martyrs* show vulgarisation and profanation of the original text.

Keywords: Bible, Textology, Damaskinos Stouditis.

От времето на тяхното откриване за съвременната наука българските дамаскини неизменно предизвикват интереса на поколения изследователи.

Без съмнение първоначално той е свързан с говоримия език, на който са написани новобългарските дамаскини (Григорович 1877; Ламански 1869). Сравнително скоро след това става известно съществуването и на друг тип дамаскински сборници – архаичните дамаскини, написани на традиционния книжовен български език от XVI–XVII в., а основополагащите трудове на Д. Петканова-Тотева (Петканова-Тотева 1965) и Е. Дьомина (Дьомина 1968, 1971, 1985), както и десетки публикации на наши и чуждестранни учени, разкриха много от характерните черти на сложното и многопосочно съдържание на понятието „български дамаскини“ – състав, езикови особености, дейност на отделни книжовници, белязали с творческите си усилия периода на пред-Възраждането.

Настоящото изследване има за цел да постави един неразработван досега въпрос, свързан с българската дамаскинска книжнина – мястото на библейските текстове и тяхното използване в текста.

Сборникът „Съкровище“ на Дамаскин Студит, публикуван за първи път във Венеция през 1558 г., е преведен сравнително наскоро след това в България. Първият превод е направен от Григорий Пелагонийски (Прилепски). Следва втори, независим превод, направен от български книжовници в района на Средногорието. И двата превода са осъществени на традиционния български книжовен език от XVI в. На основата на архаичния средногорски превод през XVII в., отново в Средногорието, се появяват първите новобългарски дамаскини. Именно тях имат предвид поколения изследователи, когато говорят за български дамаскини. С тях е свързан феноменът „новобългарски книжовен език на народна основа от XVII в.“. Единствено първият, т.нар. „македонски“ превод на Григорий Пелагонийски, следва състава на сборника на Дамаскин Студит. Още в архаичните дамаскински сборници започва проникването на не-Дамаскинови текстове. Техният брой нараства лавинообразно в новобългарските дамаскини¹.

Преди време посветих на новобългарските дамаскини монографичното изследване „Не-Дамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век“ (Мирчева 2001). В него за първи път поставих на разглеждане въпроса за многобройните текстове, които попълват състава на новобългарските дамаскини, но не са част от знаменития сборник „Съкровище“ на гръцкия книжовник Дамаскин Студит. Сред не-Дамаскиновите слова попадат различни по характера си текстове – многобройни преработки и адаптации² на добре познати от средновековната българска преводна и оригинална книжнина тек-

¹ Историята на различните преводи на сборника „Съкровище“ на Дамаскин Студит виж при Дьомина 1968, Мирчева 2001.

² За съдържанието на термините „превод“, „преработка“, „адаптация“ и „компиляция“, използвани по отношение на дамаскинската книжнина, виж Мирчева 2001.

стове³, както и компилативни по характера си съчинения, създадени от български дамаскинари през XVII в.⁴

Макар и изравнени по езиковите си особености, оригиналните съчинения на Дамаскин Студит и не-Дамаскиновите текстове в новобългарските дамаскини от XVII в. на практика са резултат от различни по тип процеси.

Придържайки се към идеята за принципно различните струи, вливащи се в новобългарските дамаскини (преработките и адаптациите на новобългарски книжовен език на народна основа от XVII в. на авторските текстове от „Съкровище“ на Дамаскин Студит и не-Дамаскиновите текстове, включени или създадени от дамаскинарите, които използват образци на старобългарската книжнина), избрах да разгледам библейски текстови откъслечи от едно оригинално слово на Дамаскин Студит (Повест за чудесата на св. арх. Михаил и Гавриил) и един не-Дамаскинов текст (Мъчението на св. 40 мъченици от Севастия) в различни типове дамаскински сборници, създадени в широките хронологични граници XVI–XVIII в.

Изворов материал

Слово за арх. Михаил и Гавриил

Авторско произведение на Дамаскин Студит. Текстът на словото за арх. Михаил и Гавриил е широко разпространен. Присъства в архаичните дамаскини от т.нар. „македонски тип“, дело на Григорий Пелагонийски (в настоящото изследване използвам Кърнинския дамаскин⁵) (Илиевски 1972), в архаичните средногорски дамаскини (използвам Рилския дамаскин⁶) (Спространов 1900), както и в новобългарски дамаскински сборници – I, II, IV новобългарски тип, както и в дамаскините от смесен тип (Дьомина 1968: 125). Като представител за новобългарския превод на словото използвам Копривщенския дамаскин (Милетич 1908) – представител на новобългарските дамаскини от I тип.

³ В цитираната монография подробно са разгледани Похвално слово за пророк Илия от Климент Охридски и Житие на св. Петка Търновска от Патриарх Евтимий Търновски (Мирчева 2001).

⁴ В цитираната монография подробно са разгледани Слово за Рождество Богородично (компиляция от проложни четения, фрагменти от житийни текстове и поучение за Рождество Богородично от Климент Охридски) и Слово за св. безребренници Козма и Дамян (компиляция от проложни четения, фрагменти от житийни текстове и похвално слово за св. Козма и Дамян от Климент Охридски) (Мирчева 2001).

⁵ www.pelister.org/manuscript/pdf/IMJM1.pdf

⁶ Ръкописна сбирка на Рилския манастир, № 4(10)78. Използвам случая да изкажа най-сърдечна благодарност на колегите от Катедрата по кирилометодиевистика към Факултет славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“, които любезно ми предоставиха дигитално копие на изследвания текст.

Слово за 40-те мъченици от Севастия

Житието за 40-те мъченици от Севастия е преведено в зората на Кирило-Методиевата епоха и се среща в многобройни сборници. Познато е в различни преводи и редакции⁷. Преводите и взаимните им връзки остават извън целите на това проучване. По тази причина ще отбележа единствено знакови ръкописи, които маркират различни етапи от битуването на византийския текст в старобългарската книжнина: 1. Древен Кирило-Методиевски превод с представител Германовия сборник от 1358/1359 г. (Мирчева 2006); 2. Преславски превод (Иванова-Мирчева 1969) или контаминация от по-стар и по-нов превод от старобългарския период (Keipert 1980, 1999) с представител Супрасълския сборник; 3. Търновски превод от XIV в. (Мирчева 2010–2011) с представител БАН 85.

Дамаскин Студит не включва в своя сборник „Съкровище“ слово за празника на 40-те севастийски мъченици. Ориентирайки състава на новобългарските дамаскински сборници по реда на празниците от църковния календар, дамаскинарите се обръщат към текстове и за този празник. Така познатото от най-стари времена в нашата книжнина слово попада като не-Дамаскиново в новобългарските дамаскини. В първи том на монографичното си изследване Е. Дьомина посочва, че текстът се среща в два ръкописа от I новобългарски тип (НБКМ 721 и НБКМ 1073 – и двата от XVIII в.) Авторката отбелязва присъствието на слово за празника и в един дамаскински ръкопис от смесен тип (между и I и II новобългарски тип) – НБКМ 1066 – отново от XVIII в. Ръкописът заема според Дьомина особено място в тази, и без това малобройна, група от ръкописи. Изследователката смята, че там се среща доста свободен превод на словата на Дамаскин Студит за Богоявление, Сретение, за изгонването на Адам, за блудния син (Дьомина 1968: 59), като добавя, че дамаскин НБКМ 1066 има компилативен⁸ характер. Неговият създател е използвал различни източници, в това число и църковнославянски – словото за прекрасния Йосиф (Дьомина 1968: 59).

Ръкопис НБКМ 1066 по мое мнение заслужава специално изследване, но тъй като такова не е направено, ще отбележа една съществена особеност, която се отнася конкретно до словото за 40-те мъченици в този ръкопис и която не е отбелязвана досега: в новобългарската книжнина текстът присъства в

⁷ Обобщение на досегашните изследвания и въвеждане в научно обращение на търновския превод на текста виж при Мирчева 2010–2011.

⁸ Изразяването на отношение към използваната от Е. Дьомина терминология е далеч от целта на тази разработка. Ще отбележа единствено, че на практика всеки от съставителите на дамаскински сборници е компилатор, който прави програма за всеки ръкопис и избира включените в него текстове. От много по-голямо значение за развитието на жанра и отговорни за спецификата на дамаскинските сборници обаче са онези книжовници, които се изявяват и като творчески личности, които преработват или адаптират избрани от тях старинни текстове, или създават нови компилативни произведения.

две **различни преработки**, възникнали независимо една от друга. Първият тип е представен в НБКМ 1073. Мога да посоча още НБКМ 1078, НБКМ 1067. Вторият тип е представен от НБКМ 1066. Засега това е единственият ръкопис, който ми е известен, с текст от този тип преработка. Откриването на две независими новобългарски преработки в новобългарските дамаскини от XVII и XVIII в. добавя нови интересни факти към представата за книжовната дейност на българските дамаскинари през XVIII в.⁹

Насочваме се към библейските цитати в „Слово за св. арх. Михаил и Гавриил“ и в житието на 40-те мъченици.

Библейските текстове

Слово за арх. Михаил и Гавриил

Присъствието на библейските текстове в словата на Дамаскин Студит от сборника „Съкровище“ е подчинено на неговия авторски замисъл, на потребностите на читателите, на новия поглед към византийското патристично наследство. Конкретно в словото за арх. Михаил и Гавриил са намерили място голям брой различни по произход текстови отрязъци, оформени във впечатляващо количество чудеса. Новите изисквания към проповедта, както и новият литературен вкус на четящата и слушащата публика са причина използваните източници да претърпят съществени промени – те са сериозно съкратени, преразказани и подчинени на идеята на автора. Като пример мога да посоча известното чудо на св. арх. Михаил в Хоня, което е преведено в най-ранна старобългарска епоха (вероятно в книжовно средище, свързано с Преслав) (Мирчева 2006, Атанасова, Иванова 2012). Разказът за един природен феномен в Хоня (известна в древността като Коласия) и разцепената на две скала от арх. Михаил, в която потъват две реки, се радва на голяма популярност в средновековната книжнина, в това число и в българската, но в българските дамаскини чудото в Хоня се появява в новия, силно съкратен и редактиран вид, който му придава преработката на Дамаскин Студит.

В подобен променен вид в Дамаскиновото слово за арх. Михаил се явяват не само известни житийни текстове, но и библейските книги. Голяма част от чудесата в текста са добре известни епизоди от Стария Завет, но Дамаскин Студит не цитира, а доста свободно преразказва – в обемното произведение нов живот получават откъси от Числа, Второзаконие, Исус Навин, Паралипоменон и т.н. Ето кратък откъс от начина, по който новогръцкият книжовник предава текста на част от Първа книга Мойсеева (Битие). Сравнението е направено по Кърнинския (архаичен македонски тип) и Копривщенския дамас-

⁹ Текстологичните и езиковите особености на тези два новобългарски варианта на житието на 40-те мъченици, както и мястото на ръкопис НБКМ 1066 сред останалите новобългарски дамаскини ще бъдат предмет на други проучвания.

кин (I нвб. тип). Този епизод липсва в Рилския дамаскин (архаичен средногорски тип).

Кърнински дамаскин, л. 227а	Копривщенски дамаскин, с. 34
<p>(по Битие глава 16 и глава 17) авраамъ внѣ иже слышѣ, имѣ женѣ сарра именемъ еѣ. прочее бѣ безчѣна и неплона. изреци авраамъ тако не створитъ чѣда, леже съ единой рабыни, иже имѣше, ага- ра имѣнемъ и роди агара исмаила авра- ам же ѿтолѣ любляше мнѣже агара. и видѣ сарра и завидѣ ей и възложи авра- амъ въ словеса и изгна агара съ исмаилѣмъ. възе же вѣ агара исмаила и повѣже</p>	<p>авраамъ внѣзы гостолубныи, дете го чюемъ на писаніе, и имаше женѣ, сарра името ей бѣ, и бѣше безплоднаа и не раждаше. и гледа авраамъ като не има дѣца а тои имаше рабына, агаро името ей бѣше, и лежа със нею и роди агара измаила. и ѿтогазы авраамъ любѣше агарь. и сарра, като гледаше това за- видѣ ей и прѣтворы авраамъ със дѣми. и изгна агаръ със измаила. и пое си ага- ро сына си измаила и повѣже</p>

В предговора на словото за арх. Михаил и Гавриил са използвани и други библейски текстове. Да разгледаме как са вплетени в изложението два известни евангелски сюжета – две кратки притчи от Евангелието от Лука. Извънредно високият престиж на евангелския текст води със себе си различен подход, предприет от новогръцкия автор – притчите следват стриктно евангелския разказ. Архаичният дамаскинен превод предава каноничния евангелски текст. За сравнение привеждам съответния пасаж от църковнославянска печатна Библия от 1762 г.¹⁰, а като представители на дамаскиненските варианти – архаичния Рилския дамаскин и новобългарския Копривщенски дамаскин.

Лука 15.8–9 Библия, 1762 г.	Рилски дамаскин РМ 4(10)78 от края на XVI в., л. 325а – 325б	Копривщенски дамаскин, с. 32
<p>каа жена имѣши десѣтъ драхмъ, аще погвбитъ драхмъ единъ, не жи- гаетъ ли свѣтилника, и помететъ храмине, и ищетъ прилежно, дондеже вбращетъ. и вбрѣвши созываетъ другине и со- сѣды, глаючи, радуйте се со мною, такъ вбрѣтохъ драхмъ погившю</p>	<p>каа жена имѣши десѣтъ драхмъ, и аще погвбитъ драхмъ единъ, не съже- жет ли свѣтилникы. и помететъ храмине и ищетъ прилежно дондеже обрѣтъ. и обрѣвши созываетъ другыи и съсѣды глаючи рачите ми се тако обрѣто драхмъ мою погы</p>	<p>нѣкоа жена имаше десѣтъ драхмы. и кога загвбы единъ драхмъ, не запа- ли ли свѣщъ и помете квщъта си и ище да ю наиде. и кога ю наиде, тогази раскаже на съсѣ- дете си, и каже ѿ и раѣва се какъ си наиде драхмъ загввена</p>

¹⁰ <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/0>

Лука 15.3–6 Библия, 1762 г.	Рилски дамаскин, РМ 4(10)78 от края на XVI в., л. 325а	Копривщенски дамаскин, с. 32
<p>кии члѣвѣкъ ѿ вѣсѣ имы сто овецѣ, и погвѣль едина ѿ нихъ, не остави ли дева̀тидѣсѣти и дева̀ти въ пѣстыни, и идеѣтъ въ слѣдѣз погившѣа, доидеже вѣрѣцѣтъ ю, и вѣрѣте възлагаетѣ на рама̀тѣ свои радѣсѣа, и пришедеѣ въ дома̀з, созываетѣ дру̀ги и сосѣды, гла имѣ. радѣвите са со мною, ꙗко вѣрѣтохъ овѣз мою погившю</p>	<p>кто ѣ ѿ вѣа имѣен, р. вѣв- це. и погивѣль едина ѿ ны не остане ли сѣ. на гора̀х, и идететѣ възслѣ погившою доидеже вѣрѣцѣтъ ю и вѣрѣте ѣ възлагаетѣ на рама̀тѣ свое ра̀чи се и прише въ дома̀т своихъ гла кѣ немѣ, сзрѣчитѣ ми се ꙗко вѣрѣто овецѣ мою погившою</p>	<p>кои е члкъ ѿ вѣа, дете има р. вѣвце и загвѣвы една ѿ тѣхъ и нели е оставиль чѣ на гора̀та и отиде слѣ загвѣвената и наиде ю и зе ю и згѣди на рамото си и ра̀ча се. и кога си поиде дома̀ си а тои казва на сѣсѣди и на дру̀жината си, какѣ е наишлѣ овѣтъ си, что̀то вѣше загвѣвена</p>

Очевиден е различният начин, по който евангелският текст присъства в новобългарската адаптация на словото на Дамаскин Студит. Това не е цитат в неговия познат от векове в славянската книжнина вид и език. Векове след Кирило-Методиевия превод на Евангелието в новобългарските дамаскини две от притчите, с които проповядва Исус Христос, „проговарят“ отново на разбираем за паството говорим български език.

Досега тези фрагменти от библейски текстове (старозаветни и новозаветни) в новобългарските дамаскини не са предизвиквали внимание. Като се има предвид, че разглежданото Дамаскиново слово в новобългарския си вариант присъства в най-първите новобългарски дамаскини от XVII в., може да се каже, че на практика това са първите опити за новобългарски превод на Библията, които предхождат с почти два века първите новобългарски печатни преводи на Евангелието – Сапуновата библия от 1828 г. (Сапунов 1828), превода на Новия Завет на Неофит Рилски от 1840 г. (Неофит Рилски 1830) и Славейковата Библия от 1871 г. (Славейков 1871).

Слово за 40-те мъченици от Севастия

Най-древният ръкопис, съхранил текста на житието и мъчението на 40-те севастиийски мъченици, е Супрасълският сборник, но в него словото не е в най-архаичния си вид, а представлява втори старобългарски, преславски превод или контаминация от два превода¹¹. Преславският превод освен в Супрасълския сборник е представен и във Великите Макариеви чети-минеи. Той

¹¹ Сравни в предходното изложение.

остава без разпространение в славянската книжнина. За първи път житието и мъчението на севастийските мъченици е преведено през Кирило-Методиевата епоха. Като основен представител на този превод в настоящата разработка използвам преписа от Германовия сборник. Тази рецепция на византийския текст получава широко разпространение. През XIV в. житието и мъчението е преведено за трети път. Това е търновският превод, познат по БАН 85 (Мирчева 2010–2011). Търновският превод получава широко разпространение в старата българска книжнина.

По-горе стана дума, че словото за 40-те мъченици е представено в новобългарските дамаскини с две независими една от друга преработки. Подробният текстологичен анализ ще бъде направен на друго място, а тук ще отбележа, че двата новобългарски варианта възхождат към различни преводи: вариант тип НБКМ 1073 е направен по архаичния старобългарски превод (Германов сборник), а вариант тип НБКМ 1066 – по търновския превод (БАН 85). Обосноваването на това твърдение ще бъде направено на друго място. В тази разработка се спирам единствено на библейските цитати в двете дамаскини преработки на словото.

Текстът на словото е наситен с цитати. Сред тях значителен прѳевес има Псалтирѳът. Тези цитати играят голяма роля в развитието на действието в текста на житието и мъчението на севастийските мъченици. По-долу следва текстова съпоставка на двата основни средновековни превода на словото за 40-те мъченици – архаичния старобългарски (по Германовия сборник), търновския (по БАН 85) и двете новобългарски преработки на текста, запазени в ръкописи от XVIII в. – единия в НБКМ 1073, а другия в НБКМ 1066. Като коректив привеждам съответните пасажи по църковнославянската Библия, която дава представа какѳъв е бил актуалният псалтирен, евангелски и т.н. текст, който е бил в богослужбна употреба и е бил познат в този си вид на книжовниците дамаскинари. Следващата таблица дава представа каква трансформация се извършва сѳс сакралните текстове от Евангелието и особено от Псалтира.

Библейски цитат по печатна църковнославянска Библия от 1762 г.	Германов сборник	БАН 85	НБКМ 1073	НБКМ 1066
Пс 58.2, 139.2, 58.3, 140.9 изми ма ѿ врагъ моихъ бже, и ѿ дѣлающихъ беззаконіе	изми ны ги ѿ искъшении, и ѿ скандалъ творящихъ беззаконіе	изми на ги ѿ искъшении, и ѿ съблазнь дѣлающихъ беззаконіе	избави на ѿ тазы бе(д) а и кабаснь щото стрѳва беззаконство	избави ни бже ѿ испат'ване и съблазнь. щото стрѳватъ беззаконите

<p>Пс 90.1–3</p> <p>живыи въ помощи вышнаго, въ кровѣ нбнаго во- дворитса</p>	<p>живѣи въ помощи выш- нѣго. въ кро- вѣ ба нбнаго въдворит са</p>	<p>живыи въ помощи выш- нѣго. въ кро- вѣ ба нбнаго въдворит се</p>	<p>живы въ помощи виш- негѣ, въ крове бга нбнаго водворит се</p>	<p>живи въ помо- щи, вышнаго въ кровѣ бга, нбнаго</p>
<p>Мк 13.13, Мт 10.22, 24.13</p> <p>претерпѣвыи же до конца, тои спасенъ бѣдетъ</p>	<p>нѣ прѣ- трѣпѣвыи до конца спенъ бѣдетъ</p>	<p>нѣ прѣ- трѣпѣвыи до конца, тѣ спет се</p>	<p>нѣ прѣ- трѣпѣвыи до конца, тѣ спет се</p>	<p>и кои претръ- пи, до краи, тои ще изба- вень и спасень да бѣде на цртво нбно</p>
<p>Пс 53.3–4, 54.1–2</p> <p>бже во имѣ твоє спаси ма, и въ силѣ твоєи сѣди ми. бже оуслыши мѣтѣв мою, внѣши глы оустъ мои</p>	<p>бѣ въ имѣ твоє спси ма. и в' силѣ твоєи сѣди ми. бже слы- ши глы оустъ мой</p>	<p>бѣ въ имѣ твоє спи ме и въ силѣ твоєи сѣди ми. бѣ слыши мѣтѣв мою внѣши глы вѣтъ мои</p>	<p>бже во имѣ твоє спи ме и въ силѣ твоєи сѣдимы; бже оуслыши мѣтѣв мою внѣши глн оустъ мой</p>	<p>Липсва</p>
<p>Пс 26.2</p> <p>вскорбляющіи ма и врази мои, тии изнемогоша и падоша</p>	<p>борациеи са с нами врази наши изне- могоѣ и падоѣ</p>	<p>ворециеи на и врази наши, ти изнемого- ше и падоше</p>	<p>дето са бо- ратъ сѣ на дѣшманете наши, тѣе зѣпреха, и погинаха</p>	<p>вориш' ли са, вразите са на, и вразите ваше, и тѣе ослабнаха, и паднаѣ</p>
<p>Пс 36.15</p> <p>мечъ ихъ внидетъ въ срѣца ихъ, и лѣцы ихъ да сокрѣшатса</p>	<p>вистинѣ да внидетъ орѣжие ѣ въ срѣца ѣ. и лѣци ѣ да сѣкроушѣт са</p>	<p>вистинѣ орѣжїе ѣ въ срѣца ихъ и лѣци ѣ сѣкрѣ- шет се</p>	<p>воистина да влѣзатъ врѣжїѣата имъ, и стре- лите имъ въ срѣцето имъ, и стрелите тѣхни да са стрѣшатъ</p>	<p>и орѣжїето, тѣхно влѣзе в срѣцето, тѣхно</p>

<p>Пс 122.1–2 кѢ ТЕБѢ ВОЗВЕ- ДОУХЪ ОЧИ МОИ, <u>ж</u> живищемъ на нбси. се се такъ очи рабъ въ рѣкъ господи своихъ, тако очи рабыни въ рѣкъ госпожи свои</p>	<p>к тебѣ въз- вѣсѣ учи мои живищюумоу на нбси. се тако учи рабѣ въ рѣкъ гдѣи свои тако учи рабыни в рѣкъ гжѣ своѣ</p>	<p>к тебѣ въз- вѣдѣ^х очи мои живищюмъ на нбси. се тако очи рабѣ въ рѣкъ господи свои. тако очи рабыни въ рѣкъ госпоже своѣ</p>	<p>къ тебе гдѣ возвѣдѣ^х. очи мои живищемъ на нбси, тако учи рабѣ въ рѣкъ господи своихъ</p>	<p>Липсва</p>
<p>Йо 11.25 вѣрѣши въ ма, аще и оумретъ, оживетъ</p>	<p>вѣрѣши въ ма. аще змре- тъ оживетъ</p>	<p>вѣрѣи въ ме аще и змре живъ бздеть</p>	<p>верѣдите въ мене; ути макаръ да змрете пакъ ще да бадете живы</p>	<p>кои вѣрѣва. мене и да змре живъ е</p>
<p>Авакум 3.8 ѣда въ рѣкахъ прогнѣваеши гдѣи; ѣда въ рѣкахъ ярость твоя; или въ мори оустремленіе твое</p>	<p>ѣда въ рѣка^х прогнѣваеши са на нь ги. ли въ рѣкахъ ярость твоя. ли въ мори оустрѣмленіе твое</p>	<p>да не въ рѣка^х прогнѣваеши се ги. да не въ рѣка^х ярость твоя, или въ море встрѣмленіе твое</p>	<p>дали оу рѣкы са расрѣдѣва- шь гдѣи, или в реките срѣ- дина твоя, или в морето стрѣмнина твоя</p>	<p>неѣ и са разгнѣва гдѣи. докран</p>
<p>Пс 148.7 вса бездны огнь, градъ, снѣгъ, голотъ, дѣхъ вѣ- ренъ, творѣща слово егѣ</p>	<p>вса бездны. огнь, градъ, снѣгъ, голотъ. дѣхъ вѣренъ таже творѣтъ слово егѣ</p>	<p>все бездны. огнь. градъ. снѣгъ. ледъ. дѣхъ вѣренъ творѣща слово егѣ</p>	<p>сичкы бездны огнь и градъ снегъ голотъ, дѣхъ вѣренъ, дѣтъ стрѣва твоѣта дѣма</p>	<p>Липсва</p>
<p>Йов 9.8 ходѣ по морию тако по соуху</p>	<p>ходѣ по морию тако по соуху</p>	<p>ходивыи по морию тако по сухѣ</p>	<p>Липсва</p>	<p>Липсва</p>

<p>Пс 134.9 посла знаменїа и чюдеса посредѣ тебе егѣпте, на фаравна и на вса рабы егѣ</p>	<p>даѣца знамениа и чюдеса вз егѣптѣ. фаравнѣ и в людехъ</p>	<p>дающа знаменїа и чюдеса вз егѣптѣ. на фаравна же и на людїи его</p>	<p>цѣто даваше знаменїе и чюдеса вз егѣпте и оу фаравна на члвците</p>	<p>Липсва</p>
<p>Пс 135.13, 16 раздѣлшемъ черм- ное море...люди своа вз псѣтины</p>	<p>разврзѣца море. и водѣца вз пучына люди твоѣ</p>	<p>раздѣлив- ша чрзмное море, и на- ставляюща людїи твоѣ ѿ егѣпта</p>	<p>дето ѿвори морето, и прведе гы вз псѣтины</p>	<p>Липсва</p>
<p>Пс 68.16 да не потопитъ мене вѣра воднаа, ниже да погретъ мене глѣбина</p>	<p>и на послушанїи ги. да не потопи на божрѣ воднаа. ни пожретъ на глѣбина</p>	<p>пославшави стѣне свое дѣлы. вслыши и на ги, и да не потопитъ на вѣра вѣнаа. ниже пожре глѣбина</p>	<p>и на послушанїи гдїи да не потопитъ на вѣра. воднае, нитъ да по- гъне на тази дѣбина</p>	<p>Липсва</p>
<p>Пс 78.8–9 ѣкѣ вѣница- хѣмъ сѣло. помози намъ бже спсѣтелю нашъ</p>	<p>ѣко вѣница- хѣмъ сѣло. помози намъ бже спсѣтелю нашъ</p>	<p>ѣко вѣница- хѣмъ сѣло. помози намъ бже спсѣтелю нашъ</p>	<p>ѣти засирѣма- шехѣмѣ тверде помогни на, бже спсѣтелю нашъ</p>	<p>Липсва</p>
<p>Пс 67.23–24 во глѣбинахъ морскихъ: ѣкѣ да вѣмочите нога твѣа вз кровѣ</p>	<p>ѣко стахѣмъ вз глѣбинѣ морѣтѣви. и осинѣшѣ нога нашѣ крѣви нашеѣ</p>	<p>ѣко стахѣмъ вз глѣбинѣ мостѣви, и вѣагрише се нѣгы наше крѣвио нашею</p>	<p>ѣти станѣхѣмѣ оу дѣбина морска, и на- синѣхѣмѣ носете наши сѣ крѣвь</p>	<p>Липсва</p>
<p>Пс 21.6, 24.2, 30.2, 70.1 к тебѣ вѣ- зѣпнѣхѣмъ и спѣни выхѣмъ</p>	<p>к тебѣ вѣ- зѣпнѣхѣмъ и спѣни выхѣмъ</p>	<p>к тебѣ вѣзѣ- вахѣмъ и спѣхѣмъ се</p>	<p>къ тебѣ возѣ- вахѣмѣ и спѣни выхѣмѣ</p>	<p>Липсва</p>

Пс 76.14–15 КТО БГЪ ВЕЛІИ ІАКО БГЪ НАШЪ; ТЫ ЕСИ БГЪ ТВОРАИ ЧЮДЕСА	КТО БЪ ВЕЛЕН ІАКО БЪ НАШЪ, ТЫ ЕСИ БЪ ТВОРАИ ЧЮ- ДЕСА	КТО БЪ ВЕЛЕН ІАКО БЪ НАШЪ. ТЫ СЕИ БЪ ТВОРЕИ ЧЮДЕСА ЕДИНЬ	КОИ Е, БГЪ ВЕЛИКЪ КАТО В ГЪ НАШЪ.	Липсва
Пс 11.2 СПАСИ МА ГДИ, ІАКО ВСКЪДЪ ПРЕПОДОБ- НЫИ	ЕСИ МА ГИ ІАКО Ѡ СЪДЪ ПРЪПОДОБНЫ	СПИ НА ГИ ІАКО ВСКЪДЪ ПРПВБНЫИ	СПИ МЕ ГДИ, ІАКО ВСКЪДЕ, ПРПВНЫ	Липсва
Пс 123.7–8 ДЪША НАША ІАКО ПТИЦА ИЗБАВИСА Ѡ СЪТИ ЛОВАЩИХЪ СЪТЬ СОКРЪШИСА, И МЫ ИЗБАВЛЕНИ БЫХОМЪ. ПОМОЩЬ НАША ВО ИМА ГДА, СОТВОРШАГО НБО И ЗЕМЛЮ	ДЪШЪ ДЪШЪ ГЛАЩЕ. ДЪША НША ІАКО ПТИЦА ИЗБАВИ СА Ѡ СЪТИ ЛОВАЩИ Й. СЪТЬ СЪКРЪЩИ СА И МЫ ИЗБАВ- ЛЕНИ БЫХОМЪ. ПОМОЩЪ НАША ВЪ ИМА ГНЕ СТВОРШАГО НБО И ЗЕМА	ДЪША НАША ІАКО ПТИ- ЦА ИЗБАВИ СЕ Ѡ СЪТИ ЛОВЕЩИИХЪ. ВЪ ИСТИНЪ СЪТЬ СЪКРЪ- ШИ СЕ И МЫ ИЗБАВАЛЕНИ БЫХОМЪ, ПО- МОЩЪ НАША ВЪ ИМЕ ГНЕ СЪТВОРШАГО НБО И ЗЕМЛЮ	ДЪША НАША ІАКО ПТИ- ЦА ИЗБАВИ СЕ Ѡ СЪТИ ЛОВЕЩИИХЪ. ВЪ ИСТИНЪ СЪТЬ СЪКРЪ- ШИ СЕ И МЫ ИЗБАВАЛЕНИ БЫХОМЪ, ПО- МОЩЪ НАША ВЪ ИМЕ ГНЕ СЪТВОРШАГО НБО И ЗЕМЛЮ	ДЪШИТЕ НАШИ, КАТО ПТИЦИ ИЗБАВИХА СА. И БЕШЕ ПОМОЩЪ НАША Ѡ ГДА. ЩОТО Е, НАПРАВИ- ЛЬ, НБЕТО И ЗЕМЛАТА

Ролята на библейските текстове в дамаскината книжнина

Слово за арх. Михаил и Гавриил

Трансформацията на ниво текст в използваните старозаветни откъси, както споменах и по-горе, е извършена от новогръцкия книжовник, а присъствието им в българската дамаскината книжнина споделя съдбата на целия състав на Дамаскиновото „Съкровище“ – в архаичните дамаскини превод на традиционния книжовен език от XVI в., а в новобългарските дамаскини – преработка на текста, която цели въвеждането в употреба на новобългарския книжовен език на народна основа от XVII в.

Двете евангелски притчи, които приведох, имат друго предназначение в словото на Дамаскин Студит – предназначението на цитати. Направената текстова съпоставка сочи, че Рилският дамаскин възпроизвежда точно Евангелието – когато стига до сакралния текст, преводачът включва добре известните притчи в познатия от векове български превод. Новобългарските дамаскини

възникват на основата на архаичния средногорски превод. Появата им е свързана с преработване, адаптиране на текста и смяна на норма – за първи път след Кирило-Методиевата епоха в книжовна употреба влиза говоримият български език от XVII в. Приведените текстове показват ясно, че преработката и смяната на езиковата норма е обхванала и евангелския текст. Вариантът от Копривщенския дамаскин дава представа за системния подход на дамаскинарите, чието дело са най-старите новобългарски сборници. Резултатът изравнява евангелските откъси с останалата част от словото, но погледнато от страна на библейския текст, тук има съществен нов момент – това са първи опити за превод.

Сравнение със съответните евангелски текстове от Славейковата Библия показва сравнително незначителни различия:

Лука 15.3–6

Кой човекъкъ отъ васъ, ако бы ималъ сто овцы, и му ся загуби една отъ тѣхъ, не оставя деветдесеть-тѣ и деветъ въ пустынь-тѣ, и не отива слѣдъ изгубенъ-тѣ, доклѣ ѣ намѣри? И когато ѣ намѣри, задига ѣ на плещы-тѣ си, радостенъ; И като си дойде у дома си, свыква пріятелитѣ си и съсѣды-тѣ си, и казува имъ: Радувайте ся съ мене че си намѣрихъ изгубенъ-тѣ овцѣ¹².

Лука 15.8–9

Или коя жена, ако има десеть драхмы и изгуби една драхмѣ, не запаля ли свѣщъ, и не мете кѣщѣ-тѣ, и не търси прилежно докле ѣ намѣри? И когато ѣ намѣри свыква пріятелкы-тѣ и съсѣды-тѣ си, и казува: Радувайте ся съ мене, защото намѣрихъ драхмѣ-тѣ, която бѣхъ изгубила.

Съпоставката показва различия единствено в подбора на някои лексеми, като печатният текст се придържа в по-голяма степен към първообраза (например не си позволява да замени „пустиня“ с „гора“ или предпочита да употреби „задига“ вместо „угуди“). Както е добре известно, Цариградското издание е резултат на обмислен проект и внимателно сравнение, дело на образовани и сведущи български книжовници, а „Ветхий и Новый завет“ са „вѣрно и точно преведено от първообразното“, както гласи самото заглавие. Не може да не прави впечатление извънредно голямата близост между превода на евангелските стихове, направен от неизвестен дамаскинар през XVII в., и първата поява на цялостно издание на новобългарския превод на Библията, отпечатан през 1871 г. в Цариград. Тази близост по мое мнение не е случайна и, макар и върху кратки текстови проби от ограничен изворов материал, дава интересен материал и доказателства в полза на приемственост в историята на

¹² Славейковата Библия е цитирана с оригиналната си пагинация и употреба на главни букви.

новобългарския книжовен език, този път в тесните рамки на рецепцията на библейските текстове.

Традицията и приемствеността в новобългарските преводи на евангелието и езикът на Библията са предмет на два задълбочени монографични труда на Диана Иванова (Иванова 2002, 2003). Историята на съвременните печатни български преводи на библейския текст се преплита тясно с историята на българския книжовен език. Тя обхваща периода на началното му формиране (първите десетилетия на XIX в.), минава през ускореното му изграждане през третата четвърт на XIX в., а през етапа на окончателното му устройване се появява пълното издание на националната българска версия на Свещеното Писание (Иванова 2003: 9). Авторката прави изследване на съществуващите новобългарски преводи на евангелския текст и достига до извънредно важни изводи. Струва ми се, че приведенният по-горе дамаскинский материал дава основание за съпоставителни проучвания на възрожденския материал с два века по-ранни преводи на отделни фрагменти от Стария и Новия Завет. В десетки български дамаскинский ръкописи и в стотици повече или по-малко проучвани Дамаскинови и не-Дамаскинови слова „се крие“ на практика неизследван материал в тази посока, а събирането му и съпоставката с печатните руски църковнославянски текстове, с първите опити за новобългарски превод на Евангелието и с първата национална Библия със сигурност ще обогатят и уплътнят представата ни за формирането на новобългарския книжовен език от предвъзрожденския и възрожденския период.

Поразителна е близостта в подхода на неизвестния дамаскинар от XVII в. и на съставителите на Цариградската Библия от 1871 г. към разглежданите евангелски текстове (и в двата случая с напълно съзнателно взетото решение за превод на новобългарски книжовен език). Векове наред в ръкописната българска традиция навлизането на говоримия език става под формата на „грешки“. Именно въз основа на тези „грешки“ историците на българския език изучават развитието на говоримия език и настъпилите промени. На този фон новобългарските дамаскини, които се появяват през XVII в., и въведеният новобългарски книжовен език на народна основа са свидетелство за обмислена и цялостна смяна на нормата. Славейковата Библия също е част от утвърждаващата се книжовноезикова норма, но от периода на Възраждането. Тя е извървяла трудния път на вековно развитие, противопоставяне на книжовни школи и приноса на видни книжовници от Възраждането. Макар и твърде непредставителни като извадка, преводът на анализираният откъси според мен поставя въпроса дали цариградското издание, а и предхождащите го преводи на Сапунов и Неофит Рилски трябва да се сравняват и извеждат единствено от църковнославянски. Ако като цяло на ниво текст такъв подход е напълно обоснован и Евангелието, а още повече Библията, разбира се, като книжно тяло отвеждат към руските печатни книги, то на езиково равнище, както и на цялостния подход на преводача към старинния славянски текст паралел реално съществува. Този

паралел е с два века по-стар. Погледнато от тази гледна точка, постигнатото от българските дамаскинари се оказва не само предистория на формиращия се национален български книжовен език – след две столетия почти идентичен превод на евангелския текст заема своето място в първия цялостен български библиейски превод. Този факт едва ли е случайно съвпадение и заслужава по-подробно изследване.

Слово за 40-те мъченици от Севастия

Анализът на използваните библиейски цитати в житието и мъчението на севастийските мъченици във вариантите, които се появяват в дамаскините, отвежда в съвсем различна посока. Преди всичко тук нямаме възможност за сравнение с архаичните български дамаскини – словото е не-Дамаскиново. Освен това не разполагаме с ръкопис, който да е по-ранен от XVIII в., т.е. те са с близо век по-късни от ръкописи като Копривщенския, Тихонравовия и пр. дамаскински сборници. По тази причина не може да се смята, че новобългарска преработка на древния мартироложки текст е присъствала в дамаскините от I нвб. тип. Този чисто хронологички факт обаче не е определящ – даже бегъл поглед върху приведените текстове от Копривщенския дамаскин, от една страна, и тези от НБКМ 1073 и НБКМ 1066, от друга, показва забележими различия на езиково ниво. Книжовният български език на народна основа от XVII в. продължава своето развитие и през XVIII в., при това в много различни посоки, в зависимост от книжовните центрове или от влиянието на водещи фигури. Езиковият анализ ще бъде предмет на отделно проучване, а в настоящата публикация ще спомена само, че двата сборника от XVIII в. дават път на много повече диалектно маркирана лексика, членните форми значително преобладават, а в НБКМ 1066 имаме случаи и на двойно членуване. В НБКМ 1073, и особено много в НБКМ 1066, е засилено присъствието на думи от турски произход.

По-горе вече споменах, че двете преработки на словото за 40-те мъченици от Севастия са направени независимо една от друга, възхождат към различни средновековни преводи на текста и, въпреки подчертано източнобългарските си диалектни особености, са осъществени в различна диалектна среда.

Преработката от НБКМ 1073 се придържа по-плътено към изходния текст.

Авторът на преработката от НБКМ 1066 прави значителни съкращения – в голяма степен това става за сметка на използваните библиейски цитати. В този вариант на текста липсват 12 от посочените откъси (сравни приведената по-горе таблица), а голяма част от тях са псалтирни цитати, чието натрупване е част от начина, по който е изграден съвкупният образ на молещите се и страдащи светци воители.

Прави впечатление начинът, по който са предадени цитатите. Намесата понякога е толкова голяма, че съществува изкушението да се предположи, че

текстът може да не е бил разпознат и по тази причина е съкратен или променен основно. Такава възможност обаче трябва да се отвърли категорично – става дума за познати евангелски цитати (само два на брой), а, както е добре известно, в богослужебната практика Псалтирът е може би „най-оборотният“ богослужебен текст – изчита се за една седмица. Във връзка с познаването на откъси от Свещеното Писание от страна на дамаскинарите, заслужава да се отбележи и любопитният начин на привеждане на цитата от пророк Авакум 3.8 в НБКМ 1066: *нѣѣ и сѧ рѧз'гнева гди. докраи.* Това говори за ясна представа на книжовника за произхода на текста, който само е маркиран. Маркирането му в НБКМ 1066 на практика се оказва по-сполучлив подход, всъщност подход без грешки, за предаването на малко отвлечения смисъл на пророчеството на Авакум в сравнение с НБКМ 1073 – авторът на преработката в НБКМ 1073 предава *ѣда въ рѣкѧ прогнѣваѣши сѧ на нь ги. ли въ рѣкахъ ярость твоѧ. ли въ мори оустръмление твоѧ като дали оу реки сѧ расрьдзвашь гди, или в реките срѣдината твоѧ, или в морето стръмнината твоѧ, където оустръмление твоѧ е предадено със стръмнината твоѧ.* Тази „стръмнина“ вместо „устрем“ (в смисъл на „негодувание“) не само добавя още стилово принизяване към употребата на срѣдина вместо ярость, но даже в известна степен профанизира текста. Сравнението със съответния пасаж от Синодалната Библия дава ясна представа за същественото разминаване на новобългарската преработка на дамаскинаря и високия поетичен стил на псалтирния текст: *„Нима против реките, Господи, е пламнал твоят гняв? Нима против реките е твоето негодуване, или против морето е твоята ярост, [та си възседнал конете си, спасителните си колесници“].* А ето за сравнение съответния пасаж от Славейковата Библия: *Разгнѣва ли се Господъ противъ рѣки-тѣ? Или бѣ ярость-та ти противъ рѣкы-те? Или гнѣвъ-тѣ ти противъ море-то, [Та си възлязъл на коніе-тѣ си, и на колесници-тѣ си за избавленіе?].*

Като цяло подходът към цитатите в двете преработки не е последователен. Някои (Пс 90.1–3) остават непроменени, т.е. в архаичния си вид, в двете новобългарски преработки, а други (Мк 13.13 и Пс 122.1–2) са запазени в древния си облик само в НБКМ 1073. Със силно онароднения си език, с включването на турски думи, стиховете от Давидовите псалми губят високия си стил, „приземяват се“, битовизират се и мъчениците заговарят като обикновени хора. Може би един от най-ярките примери за такова битовизиране е Пс 58.2 от НБКМ 1073: *избави на ѿ тазы бе(д)ѧ и каваснь цото стрѣва беззаконство,* в който трудно се разпознава *изми ма ѿ врагъ моихъ бже, и ѿ дѣлающихъ беззаконіе.* Дамаскинската преработка не само заменя *враговете* със *случващата се беда*, но и вместо *вършеците беззаконие* се появява турцизмът *каваз, кавазин*, който на битово ниво олицетворява властта (игемона), който е прекият виновник за мъченията на светците. За сравнение в Славейковата Библия: *Избави мя от дѣлатели на беззаконіе, и спаси мя отъ кръвниците.* Към това може да се добави и Пс 26.2 в НБКМ 1073: *дето сѧ ворѧтъ съ на дѧшманете наши, тѣе запреха, и погинаха,* с което е предаден стихът *ворѧщен сѧ с нами врази*

наши *изнемогъ и падъ* и, разбира се, присъствието на *душманите* в псалтирния текст. За сравнение съответният псалтирен стих в Славейковата Библия: *Съперници-тѣ и врагове-тѣ ми, те ся спѣнѣхъ и паднѣхъ*.

Повече от столетие дели появата на първите новобългарски дамаскини, представител на които е Копривщениският дамаскин, и двата разглеждани ръкописа от XVIII в. Разликата в присъствието на библейските текстове в тях е съществена.

При евангелския текст можем да говорим за опит за новобългарски превод, който предава притчите адекватно с морфо-синтактичните и лексикалните инструменти на новобългарския книжовен език на народна основа от XVII в.

В преобладаващия брой от приведените примери псалтирните цитати в двете новобългарски преработки на словото за 40 мъченици са загубили своята сакралност и са се превърнали в част от разказа за мъчението на воините светци. Може да се каже, че всички направени промени са извършени съзнателно и векове след старобългарския превод старозаветните и новозаветните текстове се появяват в напълно нов вид.

Първите български възрожденци скъсват с до голяма степен стихийно развиващата се дамаскинарска традиция и се стремят да поставят създаващия се новобългарски книжовен език в руслото на авторитетна норма – напълно естествено това е църковнославянската норма. Авторитетът на църковнославянския език, разбира се, е неотделим от църковнославянските книги и, на първо място, от богослужебната книжнина. Тази книжнина не е неизвестна на дамаскинарите. Напротив, това са книгите, по които се ограмотяват учениците, това са книгите, които след мащабното развитие на руското книгопечатане и каналите за проникване на тази печатна продукция на Балканския полуостров, стават основните помощници на свещенството в неговото служение. И въпреки това, може да се каже, че в новобългарските дамаскини авторитетните текстове от Стария и Новия Завет преживяват невиждана по мащабите си трансформация. На практика те са подложени на всички промени, които преживяват оригиналните творби на Дамаскин Студит (в архаичния им превод на традиционен книжовен език), както и творбите на оригиналната и преводната старобългарска литература, получили нов живот с дамаскинската книжнина със своите преработки или адаптации.

Може да се предположи, че подходът към един и същи текст е различен във връзка с неговото предназначение. От една страна стои отношението към Свещеното Писание в ежедневно богослужение – текстът е сакрален и църковнославянски. Същото е отношението към тези текстове и в архаичните преводи на „Съкровище“. Когато достига до такъв текст, книжовникът не се впуска в опит за превод, а естествено посяга към добре познатите от славянската традиция текстове.

Съвсем друго е отношението към библейските текстове в новобългарските дамаскини. Както пролича от приведените по-горе примери от Коприщенския дамаскин, в новобългарската версия на „Съкровище“ те не остават без промяна, а споделят цялостната преработка на словата на Дамаскин Студит. В предходното изложение вече стана дума за сериозната промяна, настъпила в състава на новобългарските дамаскини, и за навлизането в тях на разнообразни по произход текстове. С попадането си в разширения състав на дамаскините, древни по произход слова споделят общ път на развитие – те, условно казано, напускат средновековната книжнина, вливат се в състава на новобългарската, биват приспособени към изискванията за достъпност и разбираемост на текста. Именно това по мое мнение е причина за различното отношение към библейските цитати в тези произведения.

Това са заключенията, до които достигна настоящото изследване, като се опря на текстови проби от едно от оригиналните слова от сборника „Съкровище“ на Дамаскин Студит и от един от многобройните не-Дамаскинови текстове в новобългарските дамаскини.

Присъствието на библейските текстове в двете слова е напълно различно. Евангелските откъси в словото за св. арх. Михаил и Гавриил са вероятно първия опит за новобългарски превод на тези текстови откъслеци. Знаменателна е връзката на този превод със съответните пасажи в Славейковата Библия.

Библейските цитати в житието и мъчението на 40-те мъченици показват съвършено различен подход. Тези цитати не са просто преведени на говорим език, те са стилово принизени, битовизирани, изгубили са сакралния си облик. На места поетичният текст на Псалтира, както и отвлеченият характер на старозаветните пророчества не са добре разбрани, което е причина дори за известното им профанизиране, но и в останалите случаи цитатите престават да бъдат такива, а стават част от общия разказ.

Бъдещи изследвания в тази насока вероятно ще обогатят и може би ще коригират направените изводи, но и това начално проучване показва, че библейските текстове в новобългарските дамаскини дават интересен материал за рецепцията на Библията в славянската книжнина.

Литература

- Атанасова, Иванова 2012:** Атанасова, Д., Кл. Иванова. Най-старият български препис на чудото на архангел Михаил в Хоня. – *Кирило-Методиевски студии*, 21, 2012, с. 181–211.
- Григорович 1877:** Григорович, В. И. *Очерк путешествия по европейской Турции*. Издание второе. Москва: Типография М. Н. Лаврова и К^о.
- Дьомина 1968:** Демина, Е. И. *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Исследование и текст. Часть I. Филологическое введение в изучение болгарских дамаскинов*. София: Издателство на БАН.

- Дьомина 1971:** Демина, Е. И. *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Исследование и текст. Часть II. Палеографическое описание и текст.* София: Издательство на БАН.
- Дьомина 1985:** Демина, Е. И. *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Исследование и текст. Часть III. Тихонравовский дамаскин как памятник книжного болгарского языка XVII в. на народной основе.* София: Издательство на БАН.
- Иванова 2002:** Иванова, Д. *Традиция и приемственность в новобългарските преводи на Евангелието. Текстология и език.* Пловдив: Издательство на ПУ „Паисий Хилендарски“.
- Иванова 2003:** Иванова, Д. *Езикът на Библията. Български синодален превод 1925 г. (върху материал от Евангелието).* Пловдив: Издательство на ПУ „Паисий Хилендарски“.
- Иванова-Мирчева 1969:** Иванова-Мирчева, Д. Непознат вариант от старобългарския превод на „*Μαρτύριον τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ μαρτυρησάντων*“. – *Известия на Института за български език*, 17, 1969, с. 51–103.
- Илиевски 1972:** Илиевски, П. *Крнински дамаскин.* Скопје: Издательство Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Ламански 1869:** Ламански, В. Н. Непорешенный вопрос. Статья II. Болгарское наречие и письменность в XVI–XVII вв. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1869, часть 143, с. 349–378; часть 144, с. 84–123.
- Милетич 1908:** Милетич, Л. Копривщенски дамаскин, новобългарски паметник от XVII век. – *Български старини*, 1908, № 2.
- Мирчева 2001:** Мирчева, Е. *Не-Дамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век.* Велико Търново: Издательство „Фабер“.
- Мирчева 2006:** Мирчева, Е. *Германов сборник от 1358–1359 г. Изследване и текст.* София: Издательство „Валентин Траянов“.
- Мирчева 2010–2011:** Мирчева, Е. Търновският новоизведен превод на „Мъчението на св. 40 мъченици от Севастия“. – В: *Старобългарска литература*, 43–44. София: Издательство „Текст-консулт“ ООД, с. 118–166.
- Неофит Рилски 1840:** Неофит Рилски. *Новый завет Господа нашего Иисуса Христа. Сега ново преведенный от славенский на болгарский язык от Неофита иеромонаха Рилца.* Смирна.
- Петканова-Тотева 1965:** Петканова-Тотева, Д. *Дамаскините в българската литература.* София: Издательство на БАН.
- Сапунов 1828:** Сапунов, П., отец Серафим. *Новый заветъ сиречь четиритѣхъ евангелиста, прѣведени от елински на балгарскїа ъзыкъ, който сѧ оупотреблѧва сега въ Болгарїѧта.* Букурещ.
- Славейков 1871:** Славейков, П. Р. *Библия сиречъ священно-то писаніе на Ветхый и Новый заветъ вярно и точно преведено отъ първообразното.* Цариград.
- Спространов 1900:** Спространов, Е. *Рилската ръкописна сбирка.* София: Държавна печатница.
- Keipert 1980:** Keipert, H. *Eine Übersetzungskontamination im Codex Suprasliensis.* – В: *Проучвания върху Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X в.*

Доклади и разисквания пред Първи международен симпозиум за Супрасълския сборник, 28–30 септември 1977, Шумен. София: Издателство на БАН, с. 18–35.

Keipert 1999: Keipert, H. Nochmals zur Kontaminationsproblematik in № 5 des “Codex Suprasliensis”. – *Prace filologiczne*, 44, 1999, pp. 275–280.

Проф. д-р Елка Мирчева
Секция за история на българския език
Институт за български език
„Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17,
1113 София, България
elka_mircheva@abv.bg

Prof. Elka Mircheva, PhD
Department of History of Bulgarian
Language
Institute for Bulgarian Language,
Bulgarian Academy of Sciences
52 Schipchenski prohod, Bl. 17,
1113 Sofia, Bulgaria
elka_mircheva@abv.bg